

שאלה או תמיהה

טז, ח אִי־מִזָּה בָּאת וְאָנָה תֵּלְכִי

שרה אמנו גירשה את הגר, אותה שפחה שמסרה ביוזמתה היא לאברהם לאשה, ובעוד הגר "על־עין הַמַּיִם בַּמַּדְבָּר" מצאה מלאך ה', "וַיֹּאמֶר הָגֵר שְׁפַחַת שְׂרַי אִי־מִזָּה בָּאת וְאָנָה תֵּלְכִי". לא "וישאל" אלא "ויאמר", ולא רק "וְאָנָה תֵּלְכִי" אלא "אִי־מִזָּה בָּאת". הרי מאחר ופנה אליה כ"הָגֵר שְׁפַחַת שְׂרַי", ברור 'אי מזה באה'!

מפרש רבינו עובדיה ספורנו, שאין זו שאלה לשם ידיעה, כי אם אמירה של תמיהה. וזה לשונו (ד"ה אי מזה באת ואנה תלכי):

כלומר, הביטי וראי מאיזה מקום נסעת, כי היית במקום קדוש ובית צדיקים, והנך הולכת בחוצה לארץ [ספורנו פסוק ז' ד"ה בדרך שור: הוא חגר... בגבול ארץ ישראל או חוצה לו... הודיע כי היה בדעתה לצאת אז מארץ ישראל], אל מקום טמא ואנשי רשע, עכ"ל.

הרי ההפרש שבין שאלה, ובין אמירת תמיהה.

וכן להלן בפרשת יוסף ואחיו, כאשר יוסף מתגלה לאחיו (מה, ג) "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי". מפרש הספורנו (ד"ה העוד אבי חי): איך אפשר שלא מת מדאגתו עלי, עכ"ל. לא שאלה לקבלת ידיעה אודות אביו, אלא לשון הכוללת בתוכה תמיהה ותוכחה גם יחד. לשון אחרת: כיצד יתכן שעוד אבי חי אחרי כל הצרות שגרמתם לו על ידי מכירתו והיעדרותי זה עשרים ושתיים שנה! נראה שמקורו של הספורנו השני הזה שהבאנו הוא בחז"ל (חגיגה ד, ב): רבי אלעזר כי מטי להאי קרא הוי בכי, אמר, ומה תוכחה של בשר ודם כתיב בה (שם שם) "וְלֹא־יִכְלּוּ אָחָיו לְעֲנוֹת אֹתוֹ פִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו", תוכחה של הקב"ה על אחת כמה וכמה, עכ"ל.

במקביל לאבחנה בין שאלה ותמיהה, מצינו גם בלשון רש"י עצמו אבחנה בין היגד ובין תמיהה, וזה לשונו (בראשית כח, יב ד"ה עולים ויורדים ב): עולים תחילה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו, עכ"ל. נראה שתיבות 'עולים תחילה ואחר כך יורדים', אינם היגד כי אם קושיא ותמיהה. לכן צריכים אנו לנגן את

לשונו — עולים תחילה ואחר כך יורדים? ! הרי מקום מוצאם של מלאכים הוא 'למעלה', ולכן היה צריך להיות "יורדים ועולים". לזה באה תשובת רש"י בחילוק שבין מלאכי ארץ ישראל ומלאכי חוצה לארץ.

שמא נפרש בדרך זו, על דרך צחות, את דברי רש"י (בראשית כד, מה ד"ה ואבא היום): ...אמר רבי אחא, יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה, והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזא, עכ"ל. שמא נפרש דברי רש"י: יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים? ! לא בניחותא, אלא בתמיהה. ואז באה התשובה באופן כללי אודות זה שאמנם הפרשה היא כפולה, כאומר: תדייק ותעיין בכתובים, בהשוואת סיפור התורה לסיפור העבד, כיצד אליעזר 'עבר על איסור בל תוסיף', שאמר דברים שלא נאמרו לו על ידי אברהם ('וַיְהִי בַּיּוֹם אֲתֵּן לְאֶלְשֶׁר-לוֹ'), ועל 'איסור בל תגרע' (השמיט דברים שכן נאמרו לו, כגון 'רַק אֶת-בְּנֵי לֹא תִשָּׁב שְׁמָה' ועוד), ועבר על בל תשנה (במקום 'אֶלְשֶׁר אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ' אמר "אֶלְשֶׁר אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּאֶרְצוֹ" ועוד. זוהי שיחת העבד שהכריז "עֶבֶד אֲבְרָהָם אֲנֹכִי", כלומר, אין לי בעולמי אלא רצון אדוני. לכן הוסיף וגרע ושינה כדי להצליח בשליחותו. כי אילו היה מבצע את השליחות בדיוק כמו שאמר לו אברהם ['רַק אֶת-בְּנֵי לֹא תִשָּׁב שְׁמָה'], אולי היה בזה מכשיל את שליחותו.

אילו היתה השליחות נכשלת, על ידי הדיוק וההקפדה של העבד שהיה 'נאמן' לשליחות, ומסר את הדברים בדיוק נמרץ כפי שנאמרו לו, היה זה העבד עצמו יוצא ברכוש גדול, שהרי "אֲלֵי" בלי וי"ו כתובה, כי בת היתה לאליעזר, והיא מועמדת ליצחק. אם כן זהו הדגש בפירוש רש"י, 'יפה שיחתן של עבדי אבות'...?! והתשובה היא כן, על ידי אריכות הלשון בעשרות פסוקים ניתן להשוות בין דברי אברהם ובין דברי עבדו זקן ביתו, ולהבחין בשיחתו היפה של "הַמַּשִּׁיל בְּכָל-אֶשְׁרֵ-לוֹ", אשר ידע היטב כי הצלחתו בשליחות מנציחה את המצב של 'אין ארור דבק עם ברוך'. וכי יש שיחה יפה מזו? ! כאמור, זהו פירוש על דרך הצחות.